

РОЗДІЛ IV. НОВА ІСТОРІЯ

УДК 94 (477.15)«1784/1799»

Б.О. Галь

«НЕ БЕЗ КРАЙНЕЙ НУЖДЫ»: РОЗМІЩЕННЯ ГЛУХІВСЬКИХ УПРАВЛІНСЬКИХ ЗАКЛАДІВ ПІСЛЯ ПОЖЕЖІ 1784 Р.

У статті висвітлюються урядові заходи щодо забезпечення приміщеннями управлінських закладів повітового міста Глухова і Глухівського повіту від часу пожежі 7 серпня 1784 р. до кінця XVIII ст. Аналізується повнота фіксації наявних казенних і міських будівель у численних топографічних описах і відомостях, що їх складали місцеві чиновники на вимогу уряду.

Ключові слова: управлінський заклад, будівля, кімната, пожежа, генерал-губернатор.

Норми «Учреждения для управления губерний Всероссийской империи» від 7 листопада 1775 р. передбачали наявність в населених пунктах з тим чи іншим адміністративним статусом певної кількості приміщень, бажано в казенних і міських будівлях, для розміщення управлінських закладів. Через попередній статус адміністративного центру Малої Росії, резиденції спочатку гетьмана, а потім генерал-губернатора, одразу по відкритті Новгород-Сіверського намісництва (1782) Глухів був чи не найкраще забезпечений адміністративними будівлями, особливо як на повітове місто. Однак після пожежі 7 серпня 1784 р. численні співробітники глухівських повітових закладів опинились в типовій для Лівобережжя ситуації незабезпеченості належними умовами праці як через нестачу фінансування, так і через нерозпорядливість місцевих адміністраторів.

Адміністративна забудова лівобережних міст наприкінці XVIII ст. відносно мало досліджена. Принагідні згадки зустрічаються в роботах, присвячених реалізації губернської реформи, історії ранньомодерного Глухова та архітектури Лівобережної України другої половини XVIII ст. [23; 11; 21; 22; 3; 6]. Останнім часом вийшов ряд статей, спеціально присвячених історії подолання наслідків глухівської пожежі 7 серпня 1784 р. [10; 4; 2].

У даній розвідці на основі аналізу топографічних описів і ділових матеріалів зроблено спробу відтворити перебіг і внутрішню логіку процесу забезпечення приміщеннями управлінських закладів м. Глухова і Глухівського повіту від часу пожежі 7 серпня 1784 р. до кінця XVIII ст.

На початок 1780-х рр. у м. Глухові було декілька просторих адміністративних будівель, що вміщували як регіональні, так і сотенні управлінські заклади. Зокрема, опис 1779 р. зафіксував на території глухівської фортеці три казенні кам'яниці.

- триповерховий генерал-губернаторський будинок, в якому на нижньому поверсі розміщувались Малоросійський генеральний суд, Генеральна лічильна комісія, Канцелярія малоросійського скарбу, архів Малоросій-

ської колегії «и прочия нижняя присудственные места» (земський суд, комісарство);

- старий будинок колишньої Генеральної військової канцелярії, в якому розміщувались військова комісія і сотенне правління;

- двоповерховий «зразковий» будинок, в якому були похідна канцелярія генерал-губернатора і квартира полковника Боура, а також дерев'яні казенні будівлі:

- квартира полковника графа Капуані;

- аптекарський будинок;

- колишня будівля земського суду, а на той момент квартира удови надвірного радника Іванова [16, с. 435].

У недатованій доповіді Катерині II (орієнтовно, 1781 р.) малоросійський генерал-губернатор П.О. Румянцев-Задунайський ставив питання про призначення генерал-губернаторського будинку («пространный каменный дом для обитания генерал-губернатора, так для помещения находящихся в Глухове правительств и принадлежащих к тамошней округе земских урядов»), запропонувавши його «по его пространству и способности, обратит на училище, под титлом коллегии» (пункт 12) [8, с. 700]. Імператриця в указі від 26 жовтня 1781 р. ухилилася від прямої відповіді, поставивши вирішення питання з училищем в залежність від наявності інших будівель для розміщення адміністративних закладів: «Публичное в городе Глухове каменное строение все, что за помещением Присутственных мест Глуховского уезда и потребных магазинов останется, Всемиловнейше жалует Приказу общественного призрения Губернии Новгородской-Северской, для обращения того на дела полезные» (пункт 8) [17, с. 297].

Важко встановити, на що саме очікував малоросійський генерал-губернатор, імовірно, йшлося про додаткове фінансування чи то будівництва, чи то капітального ремонту численних, утім, застарілих казенних і міських будівель. Але за відсутності такого фінансування питання про відкриття училища більше не піднімалося, а вже існуючі і новостворені управлінські заклади було, здебільшого, розміщено у 240 приміщеннях триповерхового генерал-губернаторського будинку [20, с. 105]. Очевидно, що автор «Топографічного опису Малоросійської губернії 1798–1800 років» невірно інтерпретував наслідки указу від 26 жовтня 1781 р. і помилково стверджував про передачу генерал-губернаторського будинку і будівлі колишньої Генеральної військової канцелярії до Приказу громадської опіки як таку, що відбулася [20, с. 105].

«Ведомость о сгоревших в бывшей 7 числа августа сего 1784 году новгородского Северского наместничества в уездном городе Глухове великой пожар казенных публичных и партикулярных строениях и домах» від 14 серпня

1784 р. дає можливість доволі точно встановити розміщення повітових управлінських закладів Глухова, а також закладів попередньої доби з часу відкриття Новгород-Сіверського намісництва і аж до пожежі 7 серпня 1784 р. Так, у фортеці пожежею було знищено:

- триповерховий («большой») кам'яний будинок, в якому знаходились Малоросійська колегія, похідна канцелярія генерал-губернатора П.О. Румянцева-Задунайського з архівами, Малоросійський генеральний суд, повітовий і нижній земський суди, міський магістрат, нижня розправа, повітове казначейство з грошовою казною;
- двоповерховий («малой») «зразковий» будинок, де знаходилась глухівська поштова контора з поштмейстером;
- дерев'яний острог;
- дерев'яну вільну аптеку;
- дві старі дерев'яні будівлі, збудовані ще за гетьманів для чиновників, і одну дуже стару дерев'яну – збудовану для канцеляристів Генеральної військової канцелярії, які стояли «впусе» відповідно «болше двух год» та «несколько лет» [10, с. 234–235]. З невідомої причини до відомості не потрапила стара і, ймовірно, покинута кам'яна будівля самої Генеральної військової канцелярії, від якої й загорілася сусідня триповерхова кам'яниця («от перенесенного вдруг в окошки [...] из Старого Каменного Строения, в котором прежде была Генеральная Войсковая Канцелярия покрытом деревяною весьма ветхою крышкою» [4, с. 289]. Хоча п'ятнадцять років потому автор «Топографічного опису Малоросійської губернії 1798–1800 років» занотував про обидві ці будівлі, що вони «згорели, и пришли в великое повреждение и склонны к падению» [20, с. 105].

Крім того, біля міського валу згорів кам'яний казенний вапняний завод з запасами дров, а на білопільському форштадті – будинок «казенной самой ветхой где содержана была конная почта» [10, с. 234–235].

Уже наступного після пожежі дня, 8 серпня 1784 р. відбулося переміщення персоналу управлінських закладів і вцілілих залишків архівів. За наказом глухівського коменданта полковника Є.С. Простоквашина, після вигорання прилеглих обивательських будинків рекрутська команда розчистила підходи до згорілої триповерхової кам'яниці, розібрала частково стіни двох покоїв нижнього поверху і перенесла на веригинський форштадт залишки архівів «в сундуках и без сундуков» на зберігання («опасаясь чтобы и оныя <...> пропасть не могли») до казенної дерев'яної комори, що залишилася від раніше згорілої казенної дерев'яної будівлі [4, с. 288].

Туди ж, на Веригин, до старої казенної дерев'яної будівлі, де жив вчитель французької мови А. де Лаянс (Лаянс), глухівський комендант перевів Малоросійську колегію, Малоросійський генеральний суд, повітовий і нижній земський суди. Міський магістрат було переведено до казенної артилерійської будівлі на красногорівському форштадті, а нижню розправу – до власного будинку голови Новгород-Сіверської верхньої розправи надвірного радника Д.С. Карпеки. При тому Є.С. Простоквашин зазна-

чав, що «в зимнее время всем выше объявленным местам по тесноте и ветхости покоев не без крайней нужды пробыть тамо будет можно» [10, с. 234].

У триповерховій кам'яниці після пожежі залишився єдиний повітовий казначей з грошовою казною, «ибо на его комнаты не столь много углей упало и потолочныя своды почти простыли» [10, с. 234]. На сьогодні важко встановити, наскільки великої шкоди було завдано цій будівлі пожежею і чи була можливість її відремонтувати. Трохи менше ніж за три роки, 4 травня 1787 р., через Глухів проїздив латиноамериканський революціонер Франсіско де Міранда і залишив враження від міста, але вони мало інформативні щодо наслідків спустошень: «Здесь немало добротных кирпичных зданий, среди которых выделяется величественный дворец прекрасной архитектуры, с ионическими колоннами, статуями, барельефами и резными орнаментами, все отличается безукоризненным вкусом, в духе античности. Как жаль, что [это строение] тоже не пощадил пожар, уничтоживший большую часть городских зданий, от коих не осталось ничего, кроме стен» [14, с. 155–156].

Рішення про розміщення управлінських закладів приймалися глухівським комендантом поспіхом, і за першої нагоди принаймні частину з них було переведено в інші будівлі. Так, відомо, що у 1790 р. глухівський повітовий суд займав окрему від інших закладів будівлю, а міський магістрат – кам'яницю, «строение уже старинное – состоит за большим каменным строением невидное» (ймовірно, пошкоджену пожежею будівлю колишньої Генеральної військової канцелярії) [7, арк. 2, 15].

Улітку 1790 р. тульський і калужський генерал-губернатор, правлячий посаду малоросійського генерал-губернатора М.М. Кречетников здійснив особистий огляд адміністративних будівель у містах усіх трьох намісництв [5]. У пропозиції Новгород-Сіверському намісницькому правлінню від 28 вересня 1790 р. він згадував про враження від огляду глухівських управлінських закладів: «В проезд мой по губерниям обозрев в Глухове Присудственные места нашел оныя непристойно помещенными в самых худых и нимало сему употреблению несоответствующих покоях» [15, арк. 2]. Відповідно, тоді ж правлячий посаду малоросійського генерал-губернатора наказав голові Новгород-Сіверської палати карного суду колезькому раднику Й.Г. Туманському звільнити і відремонтувати «на веригинском форштате казенной корпус стоящей без употребления», а потому перевести до нього всі повітові управлінські заклади, виключаючи Малоросійський генеральний суд («в скорости будет уничтожен») і казначейство («которое оставит в том доме, где теперь уездной суд» «по елику поблизости онаго для казначейства имеется и кладовая») [15, арк. 2; 7, арк. 2]. Там-таки, на Веригині було заплановано зведення двох будинків для квартир повітових чиновників [7, арк. 12зв.].

10 вересня 1790 р. М.М. Кречетников затвердив підготовлений повітовим землеміром за наказом Й.Г. Туманського план веригинського корпусу «с показанием меры всему

дому и комнат, для разделения присудственным местам», так само і запропонований кошторис робіт (100 крб.), єдине запропонувавши виділити окрему кімнату для повітового стряпчого [7, арк. 10]. Гроші на «все нужные починки», що включали заміну вікон і відновлення груб, було наказано взяти у міському магістраті.

Судячи з матеріалів справи, план і кошторис було передано для безпосереднього виконання глухівському коменданту полковнику Є.С. Простоквашину для завершення робіт до 10 жовтня 1790 р. і переведення управлінських закладів [7, арк. 63в.]. Оскільки глухівську фортецю було ліквідовано ще у 1785 р. («вместо Комменданта быть Городничему») і Є.С. Простоквашина тоді ж переведено до Санкт-Петербурга на посаду управляючого Інспекторською експедицією Военної колегії, то, вочевидь, в документ вкралася помилка [18, с. 45–451; 1, с. 72–73]. Мова мала б іти про глухівського городничого, тільки-от невідомо, хто саме обіймав цю посаду восени 1790 р.: чи то ще капітан Д.І. Щоголев, чи то вже надвірний радник С.Є. Неверовський [12, с. 290; 13, с. 323].

Для прискорення і здешевлення ремонтних робіт М.М. Кречетников рекомендував Й.Г. Туманському, «если что найдет нужное к поправке того корпуса, что можно заимствовать из других имеющихся в Глухове без употребления казенных домов оно бы по усмотрению своему употребил», лише доводячи до відома новгород-сіверських Намісницького правління і Казенної палати [15, арк. 2–2 зв.]. Потім Й.Г. Туманський згадував, що скористався цим дозволом, використавши для груб веригинського корпусу кахлі, які залишились після пожежі у триповерховій кам'яниці [7, арк. 7, 18 зв.].

Натомість, Казенній палаті М.М. Кречетников нагадував про заборону продажу «как в Глухове так и во всей Губернии где есть казенных излишних домов впредь до разрешения», – втім, Казенна палата доводила у відповідь, що, власне, крім Глухова, зайвих казенних будинків немає більше ніде [15, арк. 2 зв.; 7, арк. 11].

8 жовтня 1790 р. «по надлежащем Глуховским протопопом Корнилием Юзефовичем окроплени освященною там же водою» повітовий і нижній земський суди, дворянську опіку, нижню розправу та повітового стряпчого було переведено до відремонтованого корпусу на веригинському форштадті [7, арк. 19], за межами якого, відповідно, у 1790 р. залишились Малоросійський генеральний суд, повітове казначейство і міський магістрат. Крім того, в листуванні щодо ремонту веригинського корпусу не згадується городничий. Так само як острог, поштова контора і вільна аптека.

Аби й надалі підтримувати адміністративні будівлі в належному стані, на потреби поточного ремонту правлячий посаду малоросійського генерал-губернатора просив уряд про регулярне виділення «в каждую из малороссийских Губерней на содержание казенных строений по пяти сот рублей». У пропозиції Чернігівському намісницькому правлінню від 12 листопада 1790 р.

М.М. Кречетников повідомляв про затвердження його клопотання: «Его Сиятельство Господин Генерал Прокурор и кавалер Князь Александр Вяземский ныне уведомляет Меня что получил Высочайшее Ея императорскаго Величества повеление об ассигновании показанных денег начиная с будущего 791го года и что в следствие того оные имеют быть назначаемы по Киевской Черниговской и Новгородско Северской Губерниям с будущего года в обыкновенных о расходах расписаниях» [9, арк. 260].

Важко сказати, чи вважав М.М. Кречетников питання забезпечення глухівських повітових закладів приміщеннями остаточно вирішеним. Два роки потому, у пропозиції Чернігівському намісницькому правлінню від 19 березня 1793 р. він згадував «[об] известной и мне, до ныне занимаемого присудственными местами строения тесноте» [19, арк. 22–22 зв.]. Утім, невідомо, чи стосувалося це зауваження управлінських закладів лише Чернігівського намісництва, чи усіх трьох і, зокрема, Глухова.

У зв'язку з ремонтом веригинського корпусу і переведенням туди більшості глухівських повітових закладів побіжно згадаємо питання забезпечення тих закладів меблями. 10 листопада 1790 р. М.М. Кречетников звертався до Новгород-Сіверського намісницького правління з пропозицією розібратись, «сколко, и какой мебели во время бывшего в Глухове пожара из присудственных мест вынесено было». Як повідомляло Новгород-Сіверське намісницьке правління у поданні від 21 листопада 1790 р., з'ясувалося, що «для снабдения всех тех присудственных мест ни каких мебели в ведомстве городничего нет, а оставшие после пожара некоторые по указу казенной палаты распроданы, а некоторые в оную взяты» [7, арк. 29–29 зв.]. Наслідок перемовин правлячого посаду малоросійського генерал-губернатора М.М. Кречетникова з Новгород-Сіверською казенною палатою щодо повернення до Глухова вивезених після пожежі меблів невідомий.

Деся між 1790 і 1798 рр. глухівські управлінські заклади знову повернули на територію колишньої фортеці. За даними «Топографічного опису Малоросійської губернії 1798–1800 років», в одній кам'яниці розміщувалося поштове управління, в іншій – повітовий і нижній земський суди, в одній дерев'яній будівлі – повітова казна з кам'яним льохом, в іншій – городничий. Окремо згадано про острог для утримання злочинців на території фортеці [20, с. 105–106]. На (очевидно, веригинському) форштадті знаходились дві будівлі, передані з казни відповідно до Приказу громадської опіки, в якій розміщувалося двокласне народне училище, і у відання міської думи, яка стояла порожньою («впусте»). Так само на форштадті знаходились три хати, передані з казни до відомства міської думи, «из коих одна с огородом и садом [...], и дом на городской земле состоящий по Московской дороге, что все отдается в наем городским жителям» [20, с. 106]. Мабуть, ішлося про збудовані після 1790 р., але потому покинуті квартири для повітових чиновників. В описі не згадано про міський магістрат і вільну аптеку.

Відсутність достатньої кількості казенних і міських будівель з просторими і зручними приміщеннями для роботи численних управлінських закладів визначалась прямою заборонаю на великі будівельні витрати і, зокрема, кам'яну адміністративну забудову до затвердження планів лівобережних міст. Здавалося б, маючи затверджений план і гігантський за мірками Лівобережжя генерал-губернаторський будинок, Глухів мав би стати виключенням із загального прикрого правила, але спочатку корективи внесла пожежа 7 серпня 1784 р., а потім був просто забутий раніше затверджений план. І ця ситуація почала змінюватись лише на початку XIX ст., коли імперським центром було нарешті затверджено міські плани, виділено фінансування і розпочато масштабне будівництво, зокрема, й для задоволення адміністративних потреб.

ДЖЕРЕЛА

1. Артамонов Н. Простоквашин. Русский биографический словарь. Санкт-Петербург, 1910. Т. [15]. Прутвиц-Рейс. С. 72–73.
2. Артемова Л.В. Відбудова Глухова після пожежі 1784 р. *Сіверщина в історії України*. Збірник наукових праць. Глухів-Київ: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПК, 2019. Випуск 12. С. 182–185.
3. Вечерський В.В. Спадщина містобудування України: Теорія і практика історико-містобудівних пам'яток охоронних досліджень населених місць. Київ: НДІТІАМ, 2003. 560 с.
4. Галь Б.О. Глухівська пожежа 1784 р. у свідченнях очевидців та потерпілих. *Сіверщина в історії України*. Збірник наукових праць. К.-Глухів: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПК, 2016. Випуск 9. С. 283–291.
5. Галь Б.О. «Жадно ловивший все, замечания достойное»: Адміністративні новації «тимчасового» малоросійського генерал-губернатора М.М. Кречетникова (1790–1793). *Сіверщина в історії України*. Збірник наукових праць. К.-Глухів: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПК, 2011. Випуск 4. С. 236–239.
6. Галь Б.О. «Строения для самого первого времени нужны»: До історії адміністративної забудови майбутніх повітових центрів на території Ніжинського полку (1781). *Ніжинська старовина*. Збірник регіональної історії та пам'яткознавства (серія: «Ніжинознавчі студії», № 9). 2012. Випуск 13 (16). С. 151–171.
7. Дело о постройке новых и ремонте старых домов в г. Новгород-Северске и уездных городах для учреждений наместничества. [19 сентября 1790–29 марта 1793 г.]. Центральный державный исторический архив у м. Києві (далі – ЦДІАК), ф. 736 «Канцелярія київського, чернігівського та Новгород-сіверського генерал-губернатора. 1781–1796 рр.», оп. 1, спр. 1033.
8. Доклад графа П.А. Румянцова Императрице Екатерине II 1781 года. (О согласовании некоторых особенностей внутреннего строя Малороссии с порядками нового наместнического правления). Сообщ. А.Ф. Кистяковский. *Киевская старина*. 1884. Т. X. Декабрь. С. 693–702.
9. Книга предложений генерал-губернатора Кречетникова. [1790]. ЦДІАК, ф. 204, «Чернігівське намісницьке правління», оп. 2, спр. 564.
10. Коваленко Ю.О. Глухівська пожежа 1784 року у документах. *Сіверщина в історії України*. Збірник наукових праць. К.-Глухів: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПК, 2011. Випуск 4. С. 232–235.
11. Логвин Г.Н. Чернигов. Новгород-Северский. Глухов. Путивль. 2-е изд. Москва: Искусство, 1967. 288 с.
12. Месяцеслов с росписью чиновных особ в государстве, на лето от рождения Христова 1790. СПб., 1790. 386, [VIII] с.
13. Месяцеслов с росписью чиновных особ в государстве, на лето от рождения Христова 1791. Санкт-Петербург, 1791. 380, [VIII] с.
14. Миранда Ф. де. Путешествие по Российской империи / Перевод с испанского М.С. Альперовича, В.А. Капанадзе, Е.Ф. Толстой. Москва: Маик «Наука/Интерпериодика», 2001. 294 с.
15. О перемещении в обший корпус в г. Глухове присутственных мест. [1790]. ЦДІАК, ф. 206 «Новгород-Сіверське намісницьке правління», оп. 3, спр. 7769, 4 арк.
16. Описание Новгород-Сіверського намісництва (1779–1781). Київ, 1931. XXI, 593 с.
17. Полное собрание законов Российской империи с 1649 года (далі: ПСЗ РИ). Санкт-Петербург, 1830. Т. XXI. С 1781 по 1783. 1083, [1] с.
18. ПСЗ РИ. Санкт-Петербург, 1830. Т. XXII. 1784–1788. 1167, [12], 2 с.
19. Предложения генерал-губернатора Кречетникова. [1793]. ЦДІАК, ф. 204, «Чернігівське намісницьке правління», оп. 3, спр. 38.
20. Топографічний опис Малоросійської губернії 1798–1800 років. Описи Лівобережної України кінця XVIII – початку XIX ст. Київ: Наукова думка, 1997. С. 24–126.
21. Цапенко М. Архитектура Левобережной Украины XVII–XVIII веков. Москва: Стройиздат, 1967. 235 с.
22. Цапенко М. По равнинам Десны и Сейма. Москва: Издательство «Искусство», 1970. Второе издание. 143 с.
23. Шквариов В.А. Планировка городов России XVIII и начала XIX века. Москва: Изд-во Всесоюзной Акад. Архитектуры, 1939. 256 с.

Hal' B.O. «Not without extreme needs»: Accommodation of Hlukhiv offices after the fire 1784

The article covers government measures to provide the quarters for the administrative institutions of the county town of Hlukhiv and Hlukhiv district from the time of the fire on August 7, 1784 to the end of the eighteenth century.

The norms of the Provincial Statute of November 7, 1775 provided for the presence of a certain number of quarters for administrative institutions in the settlements with one or another administrative status. Usually the absence or presence of a sufficient number of government buildings with spacious and comfortable facilities for the work of numerous institutions depended on the approval of plans for left-bank cities. Due to its former status as the administrative center of Little Russia, after the opening of Novhorod-Siversk Viceroyalty (1782), Hlukhiv was well provided with administrative buildings, especially as a county town. However, after the fire on August 7, 1784, numerous employees of the Hlukhiv district institutions found themselves in a typical situation on the Left Bank of unsatisfactory working conditions. And this situation began to change only at the beginning of the 19th century, when the imperial center finally approved city plans, allocated funding and began large-scale construction, including to satisfy administrative needs.

The location of individual governing bodies is reconstructed into the following key moments in Hlukhiv's history: after the discovery of Novhorod-Siversk province, immediately after the fire on August 7, 1784, following the inspection of county towns by the provisional governor-general Kretchetnikov and after the administrative reform of Emperor Paul I of Russia. The completeness of fixing existing public and city buildings in the numerous topographic descriptions and information provided by local officials at the request of the government is analyzed.

Key words: quarter, building, room, fire, governor-general.

REFERENCES

1. Artamonov, N. (1910). Prostokvashin [Prostokvashin]. *Russkij biograficheskij slovar'*. Russian biographical dictionary, vol. (15). Pritvic-Rejs, pp. 72–73. [in Russian].
2. Artemova, L.V. (2019). *Vidbudova Hlukhova pislia pozhezhi 1784 r. [Restoration of Hlukhiv after the fire in 1784]. Siverschyna v istorii Ukrainy*. Zbirnyk naukovykh prats, issue 12, pp. 182–185. [in Ukrainian].
3. Vecherskyi, V.V. (2003). *Spadshchyna mistobuduvannia Ukrainy: Teoriia i praktyka istoryko-mistobudivnykh pamiatkookhoronnykh doslidzhen naselennykh mist [The heritage of urban planning in Ukraine: Theory and practice of historical and urban development monuments of settlements]*. Kiev: NDITIAM. [in Ukrainian].
4. Hal', B.O. (2016). *Hlukhivska pozhezha 1784 r. u svidchenniakh ochevydstiv ta poterpilykh [The great fire of Hlukhiv in 1784 in the testimonies of witnesses and victims]*. Siverschyna v istorii Ukrainy. Zbirnyk naukovykh prats, issue 9, pp. 283–291. [in Ukrainian].
5. Hal', B.O. (2011). «Zhadno lovivshij vse, zamechanija dostojnoe»: *Administrativni novatsii «tymchasovo» malorosiiskoho heneral-hubernatora M.M. Kretchetnikova (1790-1793) [Zhadno lovivshij vsjo, zamechanija dostojnoe»: Administrative innovations of the acting Little Russian general-governor M.N. Kretchetnikov]*. Siverschyna v istorii Ukrainy. Zbirnyk naukovykh prats, issue 4, pp. 236–239. [in Ukrainian].
6. Hal', B.O. (2012). «Stroenija dlja samogo pervogo vremeni nuzhnye»: *Do istorii administrativnoi zabudovy maibutnykh povitovykh tsentriv na terytorii Nizhynskoho polku (1781) [Stroenija dlja samogo pervogo vremeni nuzhniye]: To the history of the administrative building of the future county centers in the Nijinsky regiment (1781)]*. Nizhynska starovyna. Zbirnyk rehionalnoi istorii ta pamiatkoznavstva, issue 13 (16), pp. 151–171. [in Ukrainian].
7. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv u m. Kyievi (dali: TsDIAK), f. 736, op. 1, spr. 1033.
8. Kistjakovskij, A.F. (Ed.). (1884). *Doklad grafa P.A. Rumjanceva Imperatrice Ekaterine II 1781 goda [Report of Count Rumyantsev to Empress Catherine II of 1781]*. Kievskaja starina, vol. 10, December, pp. 693–702. [in Russian].
9. TsDIAK, f. 204, op. 2, spr. 564.
10. Kovalenko, Yu.O. (2011). *Hlukhivska pozhezha 1784 roku u*

dokumentakh [Hlukhiv fire in 1784 year in documents]. *Sivershchyna v istorii Ukrainy*. Zbirnyk naukovykh prats, issue 4, pp. 232–235. [in Ukrainian].

11. Logvin, G.N. (1967). *Chernigov. Novgorod-Severskiy. Gluhov. Putivl'* [Chernihiv. Novgorod-Seversky. Glukhov. Putivl']. Moscow: Iskusstvo, 2nd ed. [in Russian].

12. Mesjacoslov s rospis'ju chinovnyh osob v gosudarstve, na leto ot rozhdestva Hristova 1790 [Officials schedule for 1790]. St.Petersburg. [in Russian].

13. Mesjacoslov s rospis'ju chinovnyh osob v gosudarstve, na leto ot rozhdestva Hristova 1791 [Officials schedule for 1791]. St.Petersburg. [in Russian].

14. Miranda, F. (2001). *Puteshestvie po Rossijskoj imperii [Journey through the Russian Empire]; perevod s ispanskogo (M.S. Al'perovich, V.A. Kapanadze, E.F. Tolstoj.)*. Moscow: Maik Nauka/Interperiodika. [in Russian].

15. TsDIAK, f. 206, op. 3, spr. 7769.

16. Opys Novhorod-Siverskoho namisnytstva (1779–1781) [Description of Novhorod-Siverskyi Viceroyalty (1779–1781)]. Kyiv, 1931. [in Ukrainian].

17. Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii s 1649 goda [A Complete Collection of Laws of the Russian Empire since 1649]. (1830–1851) (dali: PSZ RI). St.Petersburg., 1830, vol. 21. [in Russian].

18. PSZ RI. St.Petersburg., 1830, vol. 22. 1784–1788. [in Russian].

19. TsDIAK, f. 204, op. 3, spr. 38.

20. Topografichnyy opys Malorosijskoj hubernii 1798-1800 rokov [Topographic description of the Little Russian province of 1798-1800]. Opysy Livoberezhnoy Ukrainy kintsia XVIII – pochatku XIX st. Kyiv: Naukova dumka, 1997, pp. 24-126. [in Ukrainian].

21. Capenko, M. (1967). *Arhitektura Levoberezhnoj Ukrainy XVII–XVIII vekov [The architecture of Left-bank Ukraine of the 17th and 18th centuries]*. Moscow: Stroizdat. [in Russian].

22. Capenko, M. (1970). *Po ravninam Desny i Sejma [In the plains of the Desna and the Sejm]*. Moscow: Iskusstvo, 2nd ed. [in Russian].

23. Shkvarikov, V.A. (1939). *Planirovka gorodov Rossii XVIII i nachala XIX veka [Layout of Russian cities of the 18th and early 19th centuries]*. Moscow: Publ. Vsesojuznoj Akad. Arhitektury. [in Russian].

*Стаття надійшла до редакції 02.03.2020 р.
Рекомендована до друку 10.03.2020 р.*

УДК 94:355(477.51)«185»

А.В. Доценко

ВІЙСЬКОВИЙ ПОСТІЙ у м. ГЛУХОВІ МАЛОРОСІЙСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ НА ПОЧАТКУ ХІХ ст.

Дана стаття продовжує висвітлювати військовий постій – один з найбільш важких, руйнівних і несправедливих примусових обов'язків населення на території Чернігівського і Ніжинського полків, згодом Малоросійської губернії і, зокрема, міста Глухова і Глухівського повіту. Військовий постій протягом більше ніж двох століть негативно впливав практично на всі сторони життя держави і окремих регіонів: на суспільно-економічну, правову, соціально-культурну, демографічну, сімейно-побутову, військову. Населення сплачувало і так багато податків: утримувало різного роду чиновників, полкові і сотенні канцелярії. Але особливо обтяжливою для жителів міст і сіл була саме повинність утримання війська: спочатку козацького полкового, а згодом російського. Виконання постійної повинності, або як казали «постойних страждань», постійно створювало підґрунтя для корупції і зловживань, які відображали пражнення населення всіма способами ухилитися від розміщення чиновників і військових в будинках міських і сільських жителів. А ще необхідно підкреслити, що небажаня мати у себе постояльців або приїжджиків, значно стримувало міську забудову, тобто будівництво нових будинків у містах. Постій військових у будинки городян і селян, окрім іншого, створював загрозу і для здоров'я цивільного населення. Поширювалися епідемічні та венеричні захворювання, жителі нерідко заражалися різними інфекційними хворобами від квартирантів, але був і зворотній зв'язок – самі квартиранти по селах часто заражалися різними

хворобами, мали місце насилля, випадки зґвалтувань. Конфлікти військового і цивільного населення у XVIII ст. приймали різні форми. Була характерна агресивна поведінка військових чинів у обивательському середовищі. Сутічки і непорозуміння місцевого населення і військових були звичною справою. Жителі часто зверталися до органів влади з проханням звільнити їхні будинки від грабіжницького воєнного постюю. Саме цьому і присвячена стаття.

Ключові слова: військовий постій, м. Глухів, Стародубський драгунський полк, підйомні коні, обоз, лейбескадрон.

Лівобережну Україну у XVIII ст. місцеве українське населення називало Гетьманщиною, а російський уряд – Малоросією; до неї належало 11 великих міст, 126 містечок і близько 1800 сіл. За Березневими статтями у Гетьманщині зберігалася військово-адміністративна влада і управління у формі полково-сотенної організації: до Гетьманщини входило 10 полків: Чернігівський, Ніжинський, Київський, Гадяцький, Лубенський, Прилуцький, Стародубський, Переяславський, Миргородський і Полтавський.

Внаслідок національно-визвольної війни 1648–1654 років Глухів, як сотенне місто, ввійшов до складу Ніжинського полку. Первісно Ніжинський полк складався з 10 сотень, у 1654 р. до нього ввійшло кілька сотень Чернігівського полку, в тому числі і Глухівська, і всі сотні ліквідованого Новгородського полку, що напередодні (у 1653 р.) був виокремлений з Ніжинського, а також ввійшов Стародубський повіт Смоленського воеводства. Таким чином, до складу полку входило вже 55 сотень. Але у 1663 р. 10 сотень відійшло до Стародубського полку. За реєстром 1723 р. Ніжинський полк складався з 19 сотень, у яких було 6527 кінних і 3379 піших козаків. На 1782 рік полк мав 22 сотні. У полку було 1 місто, 3 містечка і 866 сіл. Таким чином, Глухівська сотня існувала у 1654–1663 і 1665–1782 рр. 1782 року Ніжинський полк було ліквідовано, а його територія увійшла до складу Чернігівського і Новгород-Сіверського намісництв, а у 1796 р. – Малоросійської губернії. У 1802 р. Малоросійську губернію остаточно розділили на Чернігівську та Полтавську губернії, і Глухів залишився за Чернігівською губернією.

Але початково Глухів виділявся з-поміж лівобережних міст. У місті знаходилася резиденція гетьмана та Генеральна військова канцелярія. Глухівська сотня не перебувала під юрисдикцією полкового Ніжина; не підлягали владі полковника й козаки ще п'яти сотень, які охороняли гетьмана і виконували сторожову службу [1].

У 1708 р., після поразки українських військ під Полтавою, російський уряд увів свої війська в Україну, порушуючи умови попередніх гетьманських статей. В Україні було розквартировано 10 драгунських і 6 гренадерських полків російської армії. Утримуватися вони повинні були за рахунок місцевого населення. Це і було найтяжчим й найдошкульнішим. Офіційно повинність утримання війська, або як її називали – військовий постій (постой), була введена в Російській імперії, куди входила і Малоросія, у 1721 році при Петрі I: це був час, коли війна зі Швецією підходила до кінця і Військова колегія зайнялася питаннями утримання і розміщення армії в